

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЛЕГЕНДУВАННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Кузнiченко С. О.

Розглянуто поняття та основні ознаки міждисциплінарної спрямованості легендування негласних слідчих (розшукових) дій. Автор, на підставі аналізу існуючих точок зору, світової практики боротьби зі злочинністю, виказує особисте ставлення до означеного питання та надає конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: кримінальний процес; легендування; негласні слідчі (розшукові) дії; оперативно-розшукова діяльність; протидія злочинності.

Рассмотрено понятие и основные признаки междисциплинарной направленности легендирования негласных следственных (розыскных) действий. Автор, на основании анализа существующих точек зрения, мировой практики борьбы с преступностью, выражает личное отношение к указанному вопросу и вносит конкретные предложения по усовершенствованию действующего законодательства.

Ключевые слова: легендирование; негласные следственные (розыскные) действия; оперативно-розыскная деятельность; противодействия преступности; уголовный процесс.

Considers the concept and main features of the interdisciplinary orientation of leghenduvannya secret investigators (detective) actions. The author, based on the analysis of the existing points of view of world practice of the fight against crime, expresses personal attitude to this issue and provides concrete suggestions on improvement of existing legislation.

Keywords: criminal process; leghenduvannya; covert investigators (detective) actions; operatively-search activity; combating crime.

Дестабілізуючий вплив організованої злочинності позначається на економіці (стилі ринкових відносин, формах і методах їх регулювання), а також на політичних і суспільних процесах, що відбуваються в країні [9, 472]. Організована злочинність перетворилася на одну з важливих ланок причинного комплексу злочинності загалом, тому що визначає процеси самодетермінації злочинності. Означене, з урахуванням набрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України [1], вимагає від правоохоронних органів перебудови всієї системи діяльності. Сучасна кримінальна процесуальна та оперативно-розшукова діяльність спрямовані на розвиток нових форм і методів як протидії злочинності загалом, так і отримання доказової інформації, щоб знайти їм місце в категоріальному апараті теорії й практики оперативно-розшукової діяльності, надати їм певних характеристик, з'ясувати їх правову природу. Практику насамперед турбують прикладні аспекти, що підвищують її ефективність у боротьбі з конкретними проявами злочинності в сьогодишніх неординарних умовах розвитку.

Проблемні аспекти щодо визначення змісту й напрямів оперативно-розшукової діяльності, їх взаємопов'язаності з кримінально-процесуальними та іншими заходами в боротьбі зі злочинністю ґрунтовно досліджувалися

в працях багатьох науковців, серед яких М.П. Водько, А.М. Волощук, К.К. Горяінов, Д.В. Гребельський, О.Ф. Долженков, О.М. Джужа, А.Ф. Зелінський, О.В. Копан, В.В. Матвійчук, В.С. Овчинський, Ю.Ю. Орлов та багато інших. Однак, на нашу думку, реалії сьогодення, існуюча неузгодженість між законодавчими й відомчими актами, неопрацьованість окремих питань у цій галузі потребують подальших ґрунтовних досліджень і розробок.

На сьогодні чинний Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" не містить визначеного переліку оперативно-розшукових заходів [2]. Однак у статті 8 "Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність" закріплено, що суб'єкти ОРД мають право здійснювати проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу або особи, яка співробітничав з останнім, зі збереженням у таємниці достовірних даних щодо їх особистості (п. 8), з метою конспірації підприємства, організації, використовувати документи, які зашифрують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів. Крім цього, стаття 13 Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" закріплює, що при здійсненні боротьби з організованою злочинністю спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ і Служби безпеки України мають право, якщо інших заходів для розкриття організованої злочинності й притягнення винних до відповідальності недостатньо, використовувати штатних і нештатних негласних співробітників, які вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання [3]. Такі ж положення містить і чинний наказ "Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні" [4].

Відповідно до Закону України "Про Службу безпеки України" органам і співробітникам СБУ для виконання покладених на них обов'язків надається право проводити гласні й негласні оперативно-розшукові заходи в порядку, визначеному Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність" (ст. 25). Крім цього, відповідно до ст. 7 Закону України "Про контррозвідувальну діяльність" для виконання визначених законом завдань і за наявності підстав, у ході контррозвідувальної діяльності органам, підрозділам і співробітникам Служби безпеки України надано право, зокрема, мати гласних і негласних штатних і позаштатних працівників, створювати з метою конспірації підприємства, установи та організації, використовувати документи, що зашифрують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів органів і підрозділів, що здійснюють контррозвідувальну діяльність [5, 7].

У свою чергу, стаття 9 Закону України "Про розвідувальні органи України" передбачає, що суб'єкти розвідувальної діяльності мають право використовувати документи, що прикривають співробітників і відомчу приналежність підрозділів, організацій, приміщень і транспортних засобів до розвідувальних органів України; створювати з метою конспірації організаційні структури (підрозділи, підприємства, установи й організації), не-

© С.О. Кузнiченко, 2014

обхідні для виконання завдань розвідувальних органів України та прикриття їх співробітників; використовувати в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, кошти й майно, набуті в результаті їх діяльності [8, 54].

Такі дії зазвичай супроводжуються використанням документів оперативного прикриття задля забезпечення конспірації певних заходів; підтвердження розробленої "легенди" оперативного працівника або негласного співробітника; створення та функціонування легендованих підприємств; шифрування належності до правоохоронних органів чи спеціальних служб будівель, споруд, автотранспорту тощо [5, 6].

Взагалі, під легендуванням розуміють створення й використання сприятливих можливостей для вирішення різних завдань шляхом розробки й реалізації відповідної легенди. Легенда - це вигадка, заснована на поєднанні реальних і таких, що не відповідають дійсності, обставин, що створюють сприятливі можливості для оперативно-розшукової роботи й проведення негласних слідчих (розшукових) дій [5, 10]. Примітно, що за багатьма об'єктивними ознаками дії щодо легендування оперативно-розшукової діяльності можуть співпадати з ознаками злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України, зокрема статтями 205 "Фіктивне підприємництво", ст. 358 "Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання піддроблених документів", 366 "Службове підроблення", 353 "Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи". Так, наприклад, під використанням піддробленого документу в теорії кримінального права розуміють пред'явлення або подання такого документу. При пред'явленні чи подаванні документа особа, видаючи підробку за справжній документ, знайомить з його змістом інших осіб. Закінченням такий злочин вважається з моменту, коли документ пред'явлено або подано особою [7, 44].

Кримінальна процесуальна та оперативно-розшукова діяльність являють собою різновид соціально позитивної практики. Отже, соціально позитивна поведінка априорі не може бути злочинною. Звідси з впевненістю можна стверджувати, що легендування при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, є поведінкою правомірною й законною. Крім того, доречно згадати визначення обставин, що виключають злочинність діяння. Такими обставинами сучасне кримінальне право визначає поведінку людей, яка зовнішньо схожа з об'єктивною стороною певних злочинів, але за підставами, вказаними в законі, фактично є суспільно корисною або суспільно прийнятною, або вибачальною з позицій кримінального права, а отже, у всіх випадках правомірною, такою, що виключає кримінальну відповідальність особи за завдану шкоду [6, 13]. Чинний Кримінальний кодекс України такими обставинами визначає: необхідну оборону (ст. 36); уявну оборону (ст. 37); затримання особи, яка вчинила злочин (ст. 38); крайню необхідність (ст. 39); фізичний або психічний примус (ст. 40); виконання наказу або розпорядження (ст. 41); діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42); виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43). Вказані норми чітко розрізняють злочинний прояв від правомірного діяння, яке лише зовні схоже на нього, а отже, забезпечують законність і справедливість рішення щодо поведінки конкретної особи, що далеко не завжди є очевидним. Крім цього, наявність визначених норм у кримінальному законодавстві сприяє підвищенню правової активності та

правосвідомості громадян і службових осіб, які потребують законодавчих гарантій своєї захищеності в разі заподіяння ними шкоди при здійсненні свого права або виконання службових обов'язків.

Слід погодитись з точкою зору В.О. Навроцького, який наголошує, що іншими, крім Кримінального кодексу, законами такі обставини не передбачаються і, як видається, не можуть бути передбачені [6, 24]. Відповідні положення Кримінального процесуального кодексу України, Законів України "Про міліцію", "Про оперативно-розшукову діяльність", "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю", "Про розвідувальні органи України" та інших не встановлюють обставин, що виключають злочинність діяння, і не можуть їх встановлювати. Якщо визначення злочинності й караності - прерогатива кримінального законодавства, то й підстави для невизнання діянь злочинами можуть бути лише в Кримінальному кодексі чи нормативно-правових актах вищого рівня. Інші законодавчі акти можуть лише конкретизувати норми Кримінального кодексу, а не встановлювати самостійних положень. Саме тому обставини, які виключають злочинність діяння, встановлюються в таких актах, як: Конституція України, Кримінальний кодекс України, міжнародно-правові договори, ратифіковані нашою державою [7, 499-500]. Якщо ж інші (не кримінально-правові) акти передбачають правомірність відповідної поведінки, то слід шукати в Кримінальному кодексі положення, під які "підпадають" обставини, з врахуванням котрих певні діяння не визнаються злочинами. Саме тому можна з впевненістю говорити про міждисциплінарну спрямованість легендування негласних слідчих (розшукових) дій.

На нашу думку, дії щодо легендування негласних слідчих (розшукових) дій повною мірою відповідають умовам, визначеним у ст. 39 Кримінального кодексу України "Крайня необхідність", ст. 42 "Діяння, пов'язане з ризиком", ст. 43 "Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації" тощо. Як справедливо зазначають науковці, схожість злочинів і діянь, вчинених за обставин, які усувають злочинність діяння, полягає лише в зовнішніх ознаках - ознаках об'єктивної сторони. Насамперед, у заподіянні шкоди, яка водночас виступає наслідками відповідних злочинів. У той же час, при вчиненні аналізованих діянь не порушується об'єкт кримінально-правової охорони. Адже заподіяна шкода не виступає суспільно небезпечними наслідками. Відповідні ж суспільні відносини не порушуються, а інші об'єкти, навпаки, охороняються завдяки заподіянню шкоди в ході вчинення діянь, скоєних за обставин, що усувають їх злочинність. Крім цього, відсутня вина, яка виражає негативне ставлення суб'єкта злочину до охоронюваних соціальних цінностей, усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння (при умислі), оцінку заподіяваних або можливих наслідків як суспільно небезпечних. Якщо ж діяння вчинюється за обставин, що усувають їх злочинність, то особа переконана в правомірності й суспільній корисності заподіяння шкоди, не оцінює свою поведінку як протиправну й суспільно небезпечну [6, 166; 7, 500-501]. А як відомо, відсутність у діянні ознак об'єктивного й суб'єктивного характеру (принаймні, хоч одного з них) констатує відсутність самого складу злочину.

Крім цього, злочинні дії передбачають, як ми вже зазначали, завіdomу безпідставність, протиправність

самих дій і усвідомлення про це особою. У свою чергу, легендування є заходом, який проводиться в рамках і на підставах, які чітко визначені законодавством. Крім того, легендування негласних слідчих (розшукових) дій, безпосередньо передбачене в нормах означених законодавчих актів, тобто визнане на державному рівні соціально прийнятним і правомірним. Законом визначено мету негласних слідчих (розшукових) дій і окреслено коло суб'єктів, які мають право їх проводити. Легендування має правову основу - Конституцію України, Кримінальний, Кримінальний процесуальний, Кримінально-виконавчий кодекси та Закони України. Сам процес організації й проведення негласних слідчих (розшукових) дій є формалізованим, тобто потребує обов'язкового документального оформлення. У свою чергу, покладення в межах компетенції на Генеральну прокуратуру України та її відповідні ланки обов'язків щодо нагляду за дотриманням законів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, є підґрунтям забезпечення законності, дотримання прав фізичних та юридичних осіб, інтересів суспільства й держави.

У теорії кримінального права загально визнано, що до обставин, які виключають злочинність діяння, належать як ті, що прямо передбачені в Загальній частині Кримінального кодексу, так і ті, що окремими статтями не регламентовані. Саме тут вважаємо за доцільне погодитись з науковцями, які зазначають, що істотне розширення в Кримінальному кодексі України 2001 року переліку аналізованих обставин не виключає того, що цілий ряд з них залишився поза законодавчою регламентацією [7, 501]. За нашим переконанням, таким є й легендування негласних слідчих (розшукових) дій.

Слід зауважити, що соціальна практика не стоїть на місці. Саме тому сьогодні нагально необхідні науково виврені підходи до вирішення завдань, які стоять перед правоохоронними органами, та подальші ґрунтовні дослідження в галузі кримінального процесу й оперативно-розшукової діяльності, які б сприяли забезпеченню своєчасного виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України:

закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI: за станом на 04.07.2013 р. - К.: Алерта, 2013. - 304 с.

2. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII із змін., внес. згідно із Законами України: за станом на 04.07.2013 р. № 3412-17. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

3. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: закон України від 30.06.1993 р. № 3341-XII із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 04.07.2013 р. № 3334-17. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

4. Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [Текст]: наказ Генеральної Прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерства фінансів України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

5. Албул С.В. Легендування оперативно-розшукових заходів як обставина, що виключає злочинність діяння // Південноукраїнський правничий часопис. - 2009. - № 4. - С. 5-13.

6. Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. - Х.: Основа, 1991. - 360 с.

7. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: Навч. посібник. - К.: Юрінком Інтер, 2006. - 704 с.

8. Тарасенко В.Є., Тарасенко Р.В. Інститут конфіденційного співробітництва в оперативно-розшуковому праві: Монографія / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. - Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2009. - 176 с.

9. Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. - М.: ИНФРА-М, 2009. - 831 с.

Кузнiченко С.О.

доктор юридичних наук, професор,
перший проректор з навчально-методичної та наукової роботи
ОДУВС

Надійшла до редакції: 01.11.2013

УДК 343.98.06:343.123.11

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ РОЗВІДКИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Албул С. В.

Розглянуто поняття та основні ознаки правоохоронної розвідки органів внутрішніх справ. Автор, на підставі аналізу існуючих точок зору, світової практики боротьби зі злочинністю, виказує особисте ставлення до означеного питання та надає конкретні пропозиції щодо становлення правоохоронної розвідки органів внутрішніх справ в Україні.

Ключові слова: документи оперативно прикриття; органи внутрішніх справ; оперативно-розшукова діяльність; правоохоронна розвідка; розвідувальні заходи.

Рассмотрено понятие и основные признаки правоохранительной разведки органов внутренних дел. Автор, на основании анализа существующих точек

зрения, мировой практики борьбы с преступностью, выражает личное отношение к указанному вопросу и вносит конкретные предложения относительно становления правоохранительной разведки органов внутренних дел в Украине.

Ключевые слова: документы оперативно прикриття; органы внутренних дел; оперативно-розыскная деятельность; правоохранительная разведка; разведывательные мероприятия.

A concept and basic signs of law-enforcement secret service of organs of internal affairs is considered. An author, on the basis of analysis of existent points of view, world practice of fight against criminality, expresses the personal attitude toward the indicated question and

© С.В. Албул, 2014